

Kohti ihmislähtoisempää oikeutta muotoilun avulla

HAKUSANAT: oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus, ennakoiva oikeus, oikeuksiin pääsy, oikeusmuotoilu, ihmislähtöisyys

1. Johdanto

Länsimaiseen oikeusajatteluun on perinteisesti kuulunut olettama ihmisestä rationaalisen ja kohtuullisen huolellisen ja harkitsevana henkilönä.¹ Olettan mukainen henkilö osaa lähtökohtaisesti ottaa selvää häntä koskevista oikeuksista ja velvoitteista, käyttää hänelle tarjolla olevia oikeussuojakeinoja sekä toimia lain mukaisesti.² Moniarvoisessa ja posthumanistisessa yhteiskunnassa rationaalinen ihmiskäsitys, kuten myös ihmisen asema osana ekologista ja sosiaalista ympäristöään, ovat murroksessa. Muutosta ovat viime vuosikymmeninä ajaneet samanaikaisesti useat eritasoiset ilmiöt ilmastokriisistä digitalisaatioon, mutta myös uusi tieto ihmisen käyttäytymisen taustalla vaikuttavista biologisista,

* Nina Toivonen, OTM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto – Jaana Kovalainen, OTM, VT, eMBA, väitöskirjatutkija, Lapin yliopisto.

1. Rationaalisuusolettamasta ks. Anne-Lise Sibony – Alberto Alemanno, *The Emergence of Behavioural Policy-Making: A European Perspective*, s. 1–25 teoksessa Alberto Alemanno – Anne-Lise Sibony (eds), *Nudge and the Law. A European Perspective*. Hart Publishing 2015, s. 2. Vastaavasti oikeustaloustieteessä Hannu Tolonen, *Oikeus ja sen tavoitteet*, s. 145–160 teoksessa Anne Kumpula – Ari-Matti Nuutila – Päivi Paasto – Ari Saarnilehto – Hannu Tolonen – Kauko Wikström (toim.), *Oikeuden tavoitteet ja menettelyt*. Muistokirja Hannu Tapani Klamille. Turun yliopisto 2003, s. 157–158.
2. Esimerkiksi EU-tuomioistuimen määritelmän mukaan unionin keskivertokuluttajat ovat valituneita, kohtuullisen tarkkaavaisia ja huolellisia. Ks. EU-tuomioistuimen asia C-210/96 Gut Springenheide ja Tuský, ECLI:EU:C:1998:369, kohta 31. Rob Waller huomauttaa OECD:n raportteihin viitaten, että todellisuudessa eurooppalainen keskivertokuluttaja on todennäköisesti vähemmän valistunut, tarkkaavainen ja huolellinen kuin määritelmä antaa ymmärtää. Kehittyneissä maissa noin puolella väestöstä luku-, lasku- ja ongelmanratkaisutaidot alittavat tason 3 (asteikolla 1–5), jota esimerkiksi oikeudellisten asiakirjojen ymmärtäminen vähintään vaatisi. Ks. Rob Waller, *Designing contracts for human readers*, s. 55–75 teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Mark Fenwick (eds), *Research Handbook on Contract Design*. Edward Elgar Publishing 2022; Organisation for Economic Co-operation and Development, *OECD Skills Outlook 2013: First Results from the Survey of Adult Skills*. OECD Publishing 2013.

kognitiivisista ja sosiaalisista tekijöistä.³ Posthumanistinen aika pakottaakin tarkastelemaan ihmisen asemaa paitsi kriittisesti myös ihmisyyttä ymmärtäen. Ihmistä tutkivien tieteenalojen tiedon valossa ihminen näyttäytyy monisyisenä, ei vain omaa hyötyään tavoittelevana vaan myös yhteisöstään riippuvaisena toimijana, joka toisinaan käyttäytyy subjektiivisten tulkintojensa, tunteidensa ja ajatusvinoumiensa ohjaamana.⁴ Muuttuva ihmiskäsitys luo tarpeen tarkastella yhteiskunnassa vallitsevien käyttäytymisodotusten ja niiden varaan rakentuvien järjestelmien tarkoituksenmukaisuutta useasta eri näkökulmasta. Myös oikeuden järjestelmän on omien tehtäviensä toteuttamiseksi kyettävä vastaamaan ihmisyyden moninaisuuteen ja otettava käyttöön menetelmiä, jotka auttavat tunnistamaan paremmin erilaisia inhimillisiä tarpeita ja sovittamaan niitä yhteen oikeuden järjestelmässä vallitsevien muiden arvojen ja tavoitteiden kanssa.⁵

Ihmislähtöisemmän oikeuden viitekehikseksi on ehdotettu oikeusmuotoilua (englanniksi legal design).⁶ Legal Design Alliancen määritelmän mukaan oikeusmuotoilu soveltaa ihmiskeskeistä muotoilua oikeuden maailmassa mahdollistaakseen toivottujen lopputulosten saavuttamisen ja ehkäistäkseen ennalta ongelmien aiheutumista ja kehittymistä konflikteiksi ja riidoiksi.⁷ Englanninkielisissä lähteissä on esitetty oikeusmuotoilulle myös muita, hieman toisistaan

3. Kokoavasti ihmiskäsityksistä ja niissä tapahtuneista muutoksista Vilma Hänninen – Elisa Aaltola (toim.), *Ihminen kaleidoskoopissa. Ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa*. Gaudeamus 2020.
4. Emily Pronin, How we see ourselves and how we see others. *Science* 302(5) 2008, s. 1177–1180, 1180. Yhteenvetoa eri käyttäytymistieteellisistä teorioista oikeudellisessa kontekstissa Eyal Zamir – Doron Teichman, *Behavioral Law and Economics*. Oxford University Press 2018, s. 19–138.
5. Kysymystä oikeuden tehtävästä voi lähestyä monesta eri näkökulmasta. Näkemyksiä oikeuden funktioista ovat esittäneet mm. Hans Kelsen, *Pure Theory of Law*. University of California Press 1967, s. 5, 31; Joseph Raz, *The Authority of Law*. Oxford University Press 1979, s. 176; Niklas Luhmann, *Law as a Social System* (translated by Klaus A. Ziegert). Oxford University Press 2004, s. 14 ja Ronald Dworkin, *Law's Empire*. The Belknap Press of Harvard University Press 1986, s. 13.
6. Ks. mm. Michael Doherty – Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan, A new attitude to law's empire: the potentialities of legal design, s. 1–8 teoksessa Michael Doherty – Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan (eds), *Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology*. Edward Elgar Publishing 2021, s. 1; Margaret Hagan, A Human-Centered Design Approach to Access to Justice: Generating new Prototypes and Hypotheses for Intervention to Make Courts User-Friendly. *Indiana Journal of Law and Social Equality* 6(2) 2018, s. 199–239, 202 ja Amanda Perry-Kessaris, Legal Design for Practice, Activism, Policy and Research. *Journal of Law and Society* 46(2) 2019, s. 185–225, 188.
7. The Legal Design Alliance on juristien, muotoilijoiden ja muiden eri alojen ammattilaisten kansainvälinen verkosto, jonka taustalla on oikeusmuotoilun idean kehittäjiä ja tutkijoita. Legal Design Alliancen oma määritelmä: “Legal design applies human-centered design to the world of law to enable desirable outcomes and prevent the causes of problems from arising and developing into conflict and disputes.” Verkoston internetsivut ovat osoitteessa <https://www.legaldesignalliance.org/> (vierailtu 31.8.2023).

poikkeavia määritelmiä.⁸ Suomenkielinen oikeusmuotoilu-käsite hakee puolestaan vielä paikkaansa suomenkielisessä sanastossa, eikä sitä löydy esimerkiksi Tieteen termipankista.⁹ Käsitteen monitulkintaisuudesta ja vakiintumattomuudesta huolimatta oikeusmuotoilu-käsitteen problematisointi jää tässä tarkastelumme ulkopuolelle.¹⁰

Vaikka oikeusmuotoilu on herättänyt kiinnostusta Suomessa ja ulkomailla jo vuosikymmenen ajan, ei aihe ole juuri saanut näkyvyyttä kotimaisissa oikeustieteellisissä julkaisuissa.¹¹ Perusteita oikeusmuotoilun analyttiselle tarkastelulle on kuitenkin olemassa. Oikeudellisten ilmiöiden, kuten oikeusmuotoilun, tutkiminen on ensinnäkin oikeustieteen erityistehtävä.¹² Oikeusmuotoilu pyrkii oikeusjärjestelmän kehittämiseen, ja keinoksi se esittää muotoilun soveltamista. Tästä ei oikeuden tutkimuksella ole juuri aikaisempaa kokemusta. Tutkimusta tarvitaankin oikeusmuotoilun tavoitteiden ja keinojen arvioimiseksi sekä oikeusmuotoilun asemoimiseksi suhteessa oikeuden vakiintuneempiin lähestymistapoihin ja menetelmiin. Tutkimukseen löytyy myös aineistoa, vaikka empiirinen näyttö aiheesta onkin vielä vähäistä. Oikeusmuotoilusta on julkaistu useita englanninkielisiä artikkeleita ja kokoomateoksia, ja monet yliopistot ja ammattikor-

8. Esim. Perry-Kessariksen määritelmä: "Designerly ways can enhance lawyerly communications." Ks. Perry-Kessaris 2019, s. 185. Santuber ja Krawietz esittävät asian näin: "Legal design refers to multiple practices and studies concerned with the creation of novel - or the redesign of existing - legal related socio-technical systems (people, processes and technology) with a purpose driven by a public service bounded by agreed upon values such as access to justice, and the rule of law." Ks. Joaquin Santuber – Lina Krawietz, *User research methodologies in legal design projects: lessons from practice*, s. 91–115 teoksessa Rossana Ducato – Alain Strowel (eds), *Legal Design Perspectives: Theoretical and Practical Insights from the Field*. Ledizioni 2021, s. 94. Oikeusmuotoilun käsitteestä ks. myös Astrid Kohlmeier – Meera Klemola, *The Legal Design Book. Doing Law in The 21st Century*. Astrid Kohlmeier – Meera Klemola 2021, s. 48.
9. Oikeusmuotoilu on esiintynyt esimerkiksi Laurea-ammattikorkeakoulun Oikeudellinen erityisosaaminen ja oikeusmuotoilu -koulutusohjelman nimessä vuodesta 2019 alkaen. Jukka Linna – Johanna Aalto – Sanna Niinikoski (toim.), *Muotoilimme oikeutta – Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen*. Laurea-ammattikorkeakoulu 2019.
10. Vaikka sana "design" viittaa tässä muotoiluun tieteenalana ja menetelmänä, on syytä huomata, että sillä voidaan tarkoittaa myös suunnittelua. Suomeksi voidaan puhua esim. oikeudellisista suunnittelijoista mm. lainvalmistelun kontekstissa, ks. Anssi Keinänen – Miikka Vuorela, *To teutuvatko lainvalmistelun ihanteet käytännössä?* *Lakimies* 2/2015, s. 170–195, 194. Suunnittelua vastaava toinen, hieman eri merkityksen saava englanninkielinen termi on "planning", jota on käytetty pitkään mm. ennakoivan ja preventiivisen oikeuden tutkimuksessa, ks. mm. Louis M. Brown – Edward A. Dauer, *Planning by lawyers. Materials on a Nonadversarial Legal Process*. Mineola NY: University Casebook series. The Foundation Press 1979.
11. Sanapari "legal design" on tietävästi esiintynyt ensimmäisen kerran Colette Brunschwigin väitöskirjassa *Visualisierung von Rechtsnormen* vuonna 2001. Oikeusmuotoilun voi kuitenkin katsoa alkaneen kehittyä nykyiseen merkitykseensä vasta vuosikymmen myöhemmin. Oikeusmuotoilun taustasta lyhyesti ks. Kohlmeier – Klemola 2021, s. 46.
12. Kaarlo Tuori, *Kriittinen oikeuspositivismi*. Werner Söderström lakitieto 2000, s. 161.

keakoulut ovat alkaneet tarjota opetusta oikeusmuotoilusta.¹³ Oikeusmuotoilua on ehditty jopa ehdottaa nousevaksi tieteenalaksi.¹⁴

Uutena, vasta kehityksensä alussa olevana suuntauksena oikeusmuotoilua vaivaavat kuitenkin samanlaiset eksistentiaaliset ongelmat kuin muitakin nousevia tieteidenvälisiä aloja.¹⁵ Jo oikeusmuotoilun käsitteeseen sisältyvien oikeuden ja muotoilun käsitteiden moniulotteisuus tekee oikeusmuotoilusta haastavan tarkasteltavan.¹⁶ Toisaalta juuri käsitteiden joustavuus avaa mahdollisuuden oikeusmuotoilun identiteetin luomiselle ja erottautumiselle niin sanotuista emotieteistään. Jos oikeusmuotoilu on itsenäinen tieteenala, sen on määriteltävä itse, mitä on oikeusmuotoilun oikeus ja miten oikeusmuotoilussa muotoillaan.¹⁷ Tässä työssä oikeusmuotoilu voi hyödyntää oikeuden vakiintuneempia teoreettisia sekä menetelmällisiä lähestymistapoja, jotka tukevat oikeusmuotoilun tavoitteita.

Oikeusmuotoilun aikaisemmassa tutkimuksessa on sivuttu kysymyksiä oikeusmuotoilun oikeudellisista ulottuvuuksista erilaisin tulokulmin ja painotuksin, mutta se ei ole ollut kuitenkaan erityisenä tutkimusaiheena. Tämän artikkelin tarkoituksena on osaltaan koota, jäsentää ja täydentää tätä aikaisempaa tutkimusta vastaamalla kahteen tutkimuskysymykseen:

1. Mistä oikeuden suuntauksista ja teorioista oikeusmuotoilu on saanut vaikuttimia, eli millaiseen oikeuskäsitykseen se perustaa ydinfilosofiansa ja miten se mahdollisesti haastaa perinteisempiä käsityksiä oikeudesta? (luku 2)
2. Mitä oikeusmuotoilu on oikeudellisena tutkimus- ja kehittämistoimintana ja mitä uutta se tuo oikeuden keinovalikoimiin? (luku 3)

13. Esimerkiksi Stanfordin yliopiston The Legal Design Lab ja NorthEasternin yliopiston NuLawLab Yhdysvalloissa, Suomessa Lapin yliopisto ja erityisesti Laurea-ammattikorkeakoulu, josta edellä viitteesä 9.

14. Michael Doherty, *Disciplinary and the modes of legal design*, s. 1–12 teoksessa Dan Lockton – Sara Lenzi – Paul Hekkert – Arlene Oak – Juan Sádaba – Peter Lloyd (eds), *DRS2022: Bilbao*, 25 June – 3 July. Design Research Society 2022, s. 4–6.

15. Santuber – Krawietz 2021, s. 92. Ks. myös tieteidenvälisen tutkimuksen haasteista mm. Armin Krishnan, *What are academic disciplines? Some observations on the disciplinary vs. interdisciplinarity debate*. ESRC National Centre for Research Methods. Working Paper series 03/09. University of Southampton 2009, s. 34–35.

16. Muotoilun moninaisista käsityksistä mm. Lucy Kimbell, *Beyond design thinking: Design-as-practice and designs-in-practice*. CRESC Conference, Manchester 2009, s. 6 sekä Ulla Johansson-Sköldberg – Jill Woodilla – Mehves Çetinkaya, *Design Thinking: Past, Present and Possible Futures*. *Creativity and Innovation Management* 22(2) 2013, s. 121–146. Ks. myös Michael Doherty, *The relationship between legal and design cultures: tension and resolution*, s. 32–55 teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan – Michael Doherty (eds), *Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology*. Edward Elgar Publishing 2021, s. 40.

17. Doherty 2022, s. 4–5 ja Krishnan 2009, s. 9.

Tutkimustamme voi luonnehtia tieteidenväliseksi. Nivomme yhteen oikeustieteen ja muotoilun tutkimustietoa, käsitteitä ja menetelmiä tutkimustehtävää palvelevaksi kokonaisuudeksi.¹⁸ Hyödynnämme tutkimuksen lähdeaineistona oikeusmuotoilun tutkimuskirjallisuutta, jota analysoimme ja systematisoimme oikeus- ja yhteiskuntateoreettisen sekä muun aiheeseen soveltuvan tutkimuskirjallisuuden avulla. Artikkelin lopussa teemme yhteenvedon tarkastelun tuloksista ja tarkastelussa esiin nousseista kysymyksistä, joihin vastaaminen jää tulevan tutkimuksen tehtäväksi.

2. Oikeusmuotoilun mahdollisia teorioita

2.1. Muotoilu oikeuden, ihmisen ja yhteiskunnan välisen kommunikaation tukena

Oikeusmuotoilulle ei ole ehtinyt kehittyä omia yleisiä oppeja, vakiintunutta käsitteistöä tai lähestymistapaa selittävää taustateoriaa.¹⁹ Oikeusmuotoilu on kuitenkin saanut tukea erilaisista teoreettisista lähestymistavoista, jotka jakavat oikeusmuotoilun käsityksen oikeuden instrumentaalisesta tehtävästä, oikeudellisen tutkimuksen tavoitteista ja niiden toteuttamiseksi tarpeellisista menetelmistä. Oikeusmuotoilun taustalla on nähty yhteyksiä ainakin oikeus- ja yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen sekä muihin oikeuden tieteidenvälisiin ja empiirisiin lähestymistapoihin.²⁰ Näkemyksen mukaan yhteiskunnan näkökulma

18. Tieteidenvälisestä tutkimuksesta ks. Heikki Mikkeli – Jussi Pakkasvirta, *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteellisyyteen*. WSOY Oppimateriaalit 2007, s. 64–65.

19. Toisaalta Doherty katsoo, että viitteitä tällaisesta kehityksestä on olemassa, ks. Doherty 2022, s. 5.

20. Oikeusmuotoilua koskevassa englanninkielisessä kirjallisuudessa on käytetty usein käsitettä *sociolegal*, joka viittaa oikeuden tarkasteluun yhteiskunnallisessa, poliittisessa, taloudellisessa, historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissa, ks. mm. Amanda Perry-Kessaris, *Legal design could and should be more sociolegal*, s. 1–11 teoksessa Dan Lockton – Sara Lenzi – Paul Hekkert – Arlene Oak – Juan Sádaba – Peter Lloyd (eds), *DRS2022: Bilbao, 25 June – 3 July*. Design Research Society 2022. Suomessa käsite *sociolegal* ja muut yhteiskunnallisen tutkimuksen eri suuntaukset, kuten *sociology of law*, *law and society*, *socio-legal studies* ja *empirical studies of law*, on usein niputettu käsitteen oikeussosiologia alle, minkä on katsottu johtaneen ristiriitaisiin käsityksiin oikeussosiologian luonteesta. Tässä artikkelissa näistä oikeudellisen tutkimuksen eri suuntauksista on käytetty käsitettä oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus, jota on pidetty vakiintuneempana ja kansainvälisesti yleisempänä vaihtoehtona. Ks. Panu Minkkinen, *Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus – suuntaus, tarkastelutapa, menetelmä*. *Lakimies* 7–8/2017, s. 908–923, 915; Kaijus Ervasti, *Lakimies, oikeus ja yhteiskunta – Oikeus yhteiskunnallisena käytäntönä*. Edita Publishing 2017, s. 9. Oikeusmuotoilun

oikeuteen, kuten oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus ylipäänsä, tarjoaa selittävän viitekehyyksen sille, mihin oikeus voi tarvita muotoilua.²¹

Oikeusmuotoilulle ja oikeus- ja yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle on yhteistä ensinnäkin suhtautuminen niin sanottuihin oikeuden järjestelmän sisäisiin lähestymistapoihin, jotka ovat luonteeltaan normatiivisia. Siinä missä perinteinen lainopillinen tutkimus pyrkii tarkastelemaan oikeutta loogis-teknisesti muusta aineksesta puhtaan erillisenä, oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus on kiinnostunut oikeudesta sosiaalisena ilmiönä, joka tapahtuu ihmisten välisen kommunikaation kautta ja toimii yhteiskunnan osana.²² Vastaavalla tavalla oikeusmuotoilu korostaa oikeuden järjestelmän instrumentaalista roolia yhteiskunnan ja ihmisten tarpeiden ja tavoitteiden toteuttajana.²³ Oikeusmuotoilussa oikeuden välinearvo tuodaan esille konkretisoimalla oikeuden abstraktit ilmiöt prosesseiksi, palveluiksi ja tuotteiksi, joita tämän materialisoinnin ansiosta on mahdollista kehittää erilaisin käytännön menetelmin.²⁴

Oikeus- ja yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle ja oikeusmuotoilulle on yhteistä myös tiedon tuottaminen empiirisiin tutkimusmetodein.²⁵ Sekä yhteiskunnallisessa että muotoilullisessa lähestymistavassa ihmisten kokemuksia oikeudesta voidaan pyrkiä ymmärtämään esimerkiksi kyselytutkimusten, havainnoinnin tai toimintatutkimuksen avulla.²⁶ Varsinkin oikeusmuotoilussa

yhteydessä on käytetty sekä käsitteitä monitieteinen (multidisciplinary), poikkitieteellinen (cross-disciplinary) että tieteidenvälinen (inter-disciplinary). Vaikka näissä tarkasteluissa ei eri käsitteiden käyttöä ole juuri problematisoitu, on käsitteillä kuitenkin toisistaan poikkeavia merkityksiä. Tässä artikkelissa käytämme näistä kaikista termeistä käsitettä tieteidenvälinen. Terminologiasta mm. Heikki Mikkeli – Jussi Pakkasvirta 2007, s. 63–67 ja Minkkinen 2017, s. 920.

21. Perry-Kessaris 2022, s. 2.

22. Ks. mm. Kelsen 1967, s. 1; Tuori 2000, s. 138; Kaijus Ervasti, Oikeussosiologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä. Oikeustiede–Jurisprudentia XLIV:2011a, s. 61–132, 109–111; Anne Alvesalo-Kuusi – Anne Kumpula, Oikeussosiologia, oikeustiede ja lainoppi, s. 34–51 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021, s. 40. Oikeuden ilmentymisestä yhteiskunnassa ks. Kaarlo Tuori, Properties of Law. Modern Law and After. Cambridge University Press 2021, s. 88–89.

23. Perry-Kessaris 2022, s. 3.

24. Margaret Hagan, Legal Design as a Thing: A Theory of Change and a Set of Methods to Craft a Human-Centered Legal System. Design Issues 36(3) 2020, s. 4 ja Amanda Perry-Kessaris, Doing Sociolegal Research in Design Mode. Routledge 2021, s. 10. Muotoilun menetelmistä ks. mm. Mirja Kälviäinen, Muotoilujattelua vai muotoilutoimintaa?, s. 30–49 teoksessa Satu Miettinen (toim.), Muotoilujattelu. Teknologiateollisuus (yhdistys) 2014, s. 33.

25. Oikeusmuotoilun on myös katsottu täydentävän jo olemassa olevia oikeuden empiirisiä menetelmiä, ks. Perry-Kessaris 2022, s. 2 ja Hagan 2018, s. 207–208.

26. Empiirisen oikeustutkimuksen menetelmistä ks. Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki, Johdatus oikeuden empiiriseen tutkimiseen, s. 11–33 teoksessa Kati Nieminen – Noora Lähteenmäki (toim.), Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2021, s. 16–19 ja samassa teoksessa myös Anna Hurmerinta-Haanpää, Toimintatutkimus oikeuden tutkimuksessa, s. 200–216, 210. Ks. myös Jenna Päläs – Maria Hakkarainen, Toimintatutkimuksella ilmiölähtöisyyttä ja

keskeinen työskentelytapa on myös käyttäjien ja muiden sidosryhmien osallistaminen muotoilun kohteena olevan ongelman tai asian ratkaisemiseen.²⁷ Tässä mielessä oikeusmuotoilu muistuttaa luonnehdintaa oikeustieteestä ihmistieteestä, joka pyrkii ymmärtämään kokonaisvaltaisesti ihmisyyden oikeudellisia ilmiöitä myös tutkijan tai tarkkailijan omaa asemaa reflektoiden.²⁸

Oikeus- ja yhteiskuntatieteellinen tarkastelu tukee oikeusmuotoilua myös sen omaksumien tieteidenvälisten sekä systeemisten lähestymistapojen puolesta.²⁹ Monissa oikeusmuotoilua käsittelevissä kirjoituksissa on tältä osin viitattu *Luhmannin* teoriaan oikeudesta sosiaalisena systeeminä.³⁰ Luhmannin teoriassa yhteiskunta koostuu useista toisistaan eriytyneistä autopoieettisista eli itse itsensä luovista osajärjestelmistä, kuten oikeuden, talouden tai tieteen järjestelmistä.³¹ Kullakin systeemillä on yhteiskunnassa oma erityinen tehtävänsä ja tapansa kommunikoida, mikä selittää yhteiskunnan kompleksisuutta.³² Systeemitieteen avulla oikeudellisia ilmiöitä on mahdollista tarkastella kokonaisvaltaisesti paitsi oikeuden sisäisestä myös ulkopuolisista näkökulmista, kuten yksittäisen

sidosryhmäymmärrystä lainoppiin – havaintoja lainopin ja matkailututkimuksen välisestä vuoropuhelusta. *Matkailututkimus* 19(1) 2023, s. 55–62, 59.

27. Hagan 2020, s. 6. Osallistamisesta ja sen merkityksestä myös Elisabeth Sanders, *From user-centered to participatory design approaches*, s. 1–7 teoksessa Jorge Frascara (ed.), *Design and the social sciences: Making connections*. Taylor & Francis Books 2002, s. 2.
28. Minkkinen 2017, s. 916.
29. Perry-Kessarlis 2022, s. 3, 6. Muotoilusta systeemiajatteluna ks. Richard Buchanan, *Systems thinking and design thinking: The search for principles in the world we are making*. *She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation* 5(2) 2019, Buchananan 5(2) 2019, s. 85–104.
30. Luhmannin teoriasta oikeusmuotoilun teoreettisena viitekehyksenä ks. Joaquin Santuber – Lina Krawietz – Babajide Owoyele – Jonathan Edelman, *A Framework theory of legal design for the emergence of change in the digital legal society*. *Rechtstheorie* 50(1) 2019, s. 41–57; Jukka Linna, *Legal Design – Mission impossible*, s. 6–9 teoksessa Jukka Linna – Johanna Aalto – Sanna Niinikoski (toim.), *Muotoilimme oikeutta – Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen*. Laurea-ammattikorkeakoulu 2019 ja Petra Hietanen-Kunwald – Helena Haapio – Nina Toivonen, *Systems Theory as a Research Framework for Dispute Prevention and Resolution by Design*, s. 71–89 teoksessa Rossana Ducato – Alain Strowel (eds), *Legal Design Perspectives: Theoretical and Practical Insights from the Field*. *Ledizioni* 2021, s. 80. Ks. myös Riikka Koulu – Amadeus Peters – Jörg Pohle, *Finding Design Patterns in Law: An Exploratory Approach* (March 26, 2021). *HIIG Discussion Paper Series No 2021-03*, s. 1–25, 4 ja David Johnson, *Design for Legal Systems*. *Singapore Academy of Law Journal* 33 2021, s. 387–437, 414.
31. Janne Jalava – Risto Kangas, *Kommunikaatio, yhteiskunnan eriytyminen ja osajärjestelmien merkitys*, s. 40–59 teoksessa Janne Jalava (toim.), *Yhteiskunnan järjestelmät*. *Gaudeamus* 2013, s. 49, 56. Luhmannin teoriaa on myös kritisoitu siitä, että se jättää sosiologialle epätyypilliseen tapaan ihmiset ulos yhteiskunnasta, ks. Mikko J. Virtanen, *Niklas Luhmann – yhteiskunta kommunikaationa*, s. 193–216 teoksessa Ilkka Kauppinen – Miikka Pyykkönen – Olli-Pekka Moisio (toim.), *1900-luvun saksalainen yhteiskuntateoria*. *Gaudeamus* 2019, s. 202.
32. Niklas Luhmann, *Das Recht der Gesellschaft*. *Suhrkamp* 1995, s. 67; Jalava – Kangas 2013, s. 52 ja Jussi Syrjänen, *Systeemitietoa ja yhteiskunnan oikeus*, s. 260–276 teoksessa Janne Jalava (toim.), *Yhteiskunnan järjestelmät*. *Gaudeamus* 2013, s. 261.

käyttäjän ruohonjuuritason näkökulmasta käsin.³³ Näkökulmien moninaisuutta koskeva joustavuus auttaa myös tunnistamaan eri osajärjestelmien välisiä jännitteitä esimerkiksi oikeudellisten konfliktien taustalla.³⁴ Näin systeemitteoriaa voi käyttää esimerkiksi sen selittämiseen, miksi konfliktitilanteiden ratkaiseminen oikeudenkäynnissä voi olla oikeuden systeemin näkökulmasta rationaalista mutta konfliktin osapuolten taloudellisten intressien näkökulmasta epätarkoituksenmukaista.³⁵

Luhmannin teoria selittää myös sitä, miten muista systeemeistä eriytynyt oikeuden järjestelmä voi omaksua informaatiota oman systeeminsä ulkopuolelta, kuitenkin oman identiteettinsä säilyttäen.³⁶ Järjestelmät ovat riippuvaisia paitsi muiden systeemien informaatiosta myös niiden kehityksestä ja kyvystä ratkaista omiin systeemeihinsä kuuluvia yhteiskunnallisia ongelmia.³⁷ Jos systeemi ei kykene ongelmanratkaisuun, muut systeemit voivat ryhtyä tukemaan sitä omien funktioidensa avulla. Systeemit voivat vaihtaa tietoa niiden välille muodostuneiden rakenteellisten tai operatiivisten kytkentöjen kautta.³⁸ Tiedon tulee kuitenkin olla ymmärrettävää, saavutettavaa ja hyväksyttävää, jotta systeemi voi vastaanottaa ja käsitellä sitä omassa systeemissään sekä muuttaa omaa toimintaansa sen perusteella.³⁹ Tarvitaankin erilaisia välineitä, kuten kieltä ja teknologiaa, systeemien välisen kommunikaation ongelmien ylittämiseksi.⁴⁰ Oikeusmuotoilun systeemitteoreettisissa tarkasteluissa on ehdotettu, että (oikeus)muotoilu voisi olla yksi mahdollinen väline, joka tukisi systeemien välisten kytkentöjen syntymistä ja niissä tapahtuvaa tiedonvaihtoa.⁴¹ Esimerkiksi sopimuksia on pidetty rakenteellisina kytkentöinä oikeuden ja talouden systeemien välillä.⁴² Luhmannin teorian valossa sopimusten on katsottu toimivan hyvinä instrument-

33. Santuber – Krawietz 2021, s. 94.

34. Hietanen-Kunwald – Haapio – Toivonen 2021, s. 72. Ks. myös Kirsikka Salminen, *Tieteidenvälisen tutkimuksen asemointi ja yhteiskunnan osasysteemit*. *Lakimies* 2/2020, s. 182–199, 184.

35. Hietanen-Kunwald – Haapio – Toivonen 2021, s. 72 ja Petra Hietanen-Kunwald, *Mediation and the legal system. Extracting the legal principles of civil and commercial mediation*. Helsingin yliopisto 2018, s. 20. Se, että Luhmannin teoria ei tarkastele yhteiskunnan ilmiöitä ihmisen näkökulmasta, avaa – paradoksaalisesti – mahdollisuuden eri systeemien ja ihmistoimijoiden välisen vuorovaikutuksen tarkkailuun. Systeemitteoria ei kuitenkaan pääse eroon siitä, että sekin on ihmismielen tuotosta, ks. Virtanen 2019, s. 201–202.

36. Koulu – Peters – Pohle 2021, s. 4.

37. Jalava – Kangas 2013, s. 50.

38. Jalava – Kangas 2013, s. 50.

39. Seppo Raiski, esipuhe teokseen Niklas Luhmann, *Ekologinen kommunikaatio* (suom. Sam Krause – Seppo Raiski). *Gaudeamus* 2004, s. 241.

40. Linna 2019, s. 8.

41. Santuber ym. 2019, s. 52–53. Ks. myös Linna 2019, s. 8.

42. Luhmann 2004, s. 381.

teina eri systeemeistä kumpuavien intressien ja funktioiden yhteensovittamiseen muotoilun keinoin.⁴³

2.2. Muotoilu ennakoivan oikeuden tukena

Oikeusmuotoilun yhden mahdollisen määritelmän mukaan sen tavoitteena on oikeudellisten ongelmien, konfliktien ja riitojen ehkäiseminen ennalta sekä toivottujen lopputulosten mahdollistaminen.⁴⁴ Oikeusmuotoilu onkin saanut teoreettista tukea ennakoivasta eli proaktiivisesta oikeudesta ja sen yhtä aikaa preventiivisestä ja promotiivisesta lähestymistavasta oikeuteen.⁴⁵ Ennakoiva oikeus on saanut alkunsa 2000-luvun taitteessa suomalaisten liike- ja sopimusjuridiikan tutkijoiden ja käytännön juristien kehittämästä ennakoivan sopimisen (proactive contracting) suuntauksesta.⁴⁶ Oikeuden yhteiskunnallisten tutkimussuuntausten tapaan myös ennakoiva oikeus esittää itsensä vaihtoehtona niin sanotulle perinteiselle oikeudelle, joka on ennakoivan oikeusajattelun vastakohtana reaktiivista oikeutta. Ennakoiva oikeus eroaa reaktiivisesta oikeudesta kolmella tavalla: suhtautumisessa aikaan, toivottujen päämäärien saavuttamiseen sekä oikeuden järjestelmän ulkopuolisten toimijoiden osallistamiseen oikeudelliseen ratkaisutyöhön.⁴⁷ Siinä missä reaktiivinen oikeus tyypillisesti etsii ratkaisua jo tapahtuneeseen konflikti- tai ongelmatilanteeseen tai pyrkii varautumaan sellaiseen, ennakoiva oikeus on kiinnostunut tulevaisuuksien mahdollisuuksista *ex ante* ja siitä, mitä tulisi tapahtua, jotta oikeudellisilta ongelmilta ja niiden negatiivisilta seurauksilta voitaisiin välttyä.⁴⁸ Samalla ennakoiva oikeus korostaa oikeuksien

43. Hietanen-Kunwald – Haapio – Toivonen 2021, s. 86. Lisää sopimusten funktioista esim. Anna Hurmerinta-Haapää, The Many functions of contracts: How companies use contracts in interorganizational exchange relations. Turun yliopisto 2021, s. 77.

44. Legal Design Alliance, edellä alaviite 7.

45. Ennakoivasta oikeudesta mm. Soile Pohjonen, Ennakoiva oikeus – dialogista oikeutta, s. 11–44 teoksessa Soile Pohjonen (toim.), *Ex ante – ennakoiva oikeus*. Talentum 2005, s. 11 ja Gerlinde Berger-Walliser, The past and future of proactive law: an overview of the development of the proactive law movement, s. 13–31 teoksessa Gerlinde Berger-Walliser – Kim Østergaard (eds), *Proactive Law in a business environment*. Djøf Publishing 2012, s. 20.

46. Soili Nystén-Haarala, Ennakoivan sopimisen tutkimusmenetelmät. Lakimies 7–8/2017, s. 1015–1035, 1015. Ennakoivan sopimisen teemat näkyvät vahvasti sopimusmuotoilussa, ks. esimerkiksi Marcelo Corrales Compagnucci – Mark Fenwick – Helena Haapio, Digital Technology, Future Lawyers and the Computable Contract Designer of Tomorrow, s. 421–444 teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Mark Fenwick (eds), *Research Handbook on Contract Design*. Edward Elgar Publishing 2022, s. 436.

47. Berger-Walliser 2012, s. 26–30 ja Helena Haapio 2010, Introduction to Proactive Law: A Business Lawyer’s View, s. 22–34 teoksessa *A Proactive Approach*. Scandinavian studies in law 49. Stockholm Institute for Scandinavian Law 2006, s. 23.

48. Soile Pohjonen, Proactive Law in the field of Law, s. 53–70 teoksessa Peter Wahlgren (ed.), *A Proactive Approach*. Scandinavian studies in law 49. Stockholm Institute for Scandinavian

mahdollistavaa ja voimaannuttavaa ulottuvuutta. Oikeus ei tarkoita vain kieltoja, velvollisuuksia ja rangaistuksia vaan myös valtuuksia, suojaa ja erilaisia etuja.⁴⁹

Ennakoiva oikeus on saanut vaikutteita amerikkalaisesta preventive law -suuntauksesta, jossa oikeudellisia ongelmatilanteita pyritään ehkäisemään ennalta ja lievittämään paremman suunnittelun ja riskeihin varautumisen avulla.⁵⁰ Vaikka preventiivinen tavoite on ennakoivassa oikeudessa keskeinen, se korostaa riskeihin varautumisen ohella kuitenkin promotiivista toimintaa eli pyrkimystä sellaisten ratkaisujen luomiseen, jotka mahdollistavat paitsi normien mukaisen toiminnan myös muiden hyödyllisten päämäärien saavuttamisen. Promotiivisuuteen liittyy näin ollen halutunlaisen käytöksen strateginen edistäminen.⁵¹ Ennakoivan oikeuden ja oikeusmuotoilun voikin katsoa saavan tukea oikeuden teorioista, joiden mukaan yksi oikeuden keskeisimmistä funktioista on ohjata ihmisten käyttäytymistä toivottuun suuntaan.⁵² Ennakoivan oikeuden näkökulmasta haluttua käyttäytymistä voidaan tukea oikeudellisten interventioiden lisäksi myös ei-juridisten ihmislähtöisten keinojen, kuten muotoilun, avulla.⁵³ Esimerkiksi muotoilemalla oikeudellista tietoa ymmärrettävämmäksi voidaan ehkäistä tulkintaan liittyviä ”kognitiivisia tapaturmia” ja muita virhetilanteita, joita toisinaan esiintyy riitojen ja konfliktien taustalla.⁵⁴ Vastaavasti ymmärrettävämpi muotoilu voi tukea ihmisten oikeudellista lukutaitoa ja siten omien oikeuksien parempaa hallintaa.⁵⁵

Ennakoivan oikeuden tavoite on osaltaan edistää oikeudellisten hyveiden ja arvojen, kuten oikeusvarmuuden, toteutumista.⁵⁶ Muotoilun menetelmien hyödyntäminen ei kuitenkaan itsessään ole tae oikeudellisten intressien toteutumisesta, ellei niitä aseteta muotoilutyötä ohjaaviksi periaatteiksi ja päämääriksi. Muotoilullisia keinoja on tunnetusti käytetty varsinkin kaupallisissa yhteyksissä

Law 2006, s. 56. Ks. myös Juha Karhu, Varallisuus-oikeuden huomen. Lakimies 7–8/2022, s. 1085–1104, 1086.

49. Helena Haapio – Thomas D Barton – Marcelo Corrales Compagnucci, Legal design for the common good: proactive legal care by design, s. 56–81 teoksessa Michael Doherty – Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan (eds), Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology. Edward Elgar Publishing 2021, s. 65 ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto 28.7.2009: Ennakoiva oikeus: askel kohti parempaa sääntelyä EU:n tasolla (2009/C 175/05), kappale 1.5.

50. Louis M. Brown, Manual of Preventive Law. Prentice-Hall 1950 ja Pohjonen 2005, s. 12.

51. Pohjonen 2005, s. 13; George J. Siedel – Helena Haapio, Using Proactive Law for Competitive Advantage. American Business Law Journal 47(4) 2010, s. 641–686 ja Euroopan talous- ja sosiaalikomitean lausunto (2009/C 175/05), kappale 6.11.

52. Doherty 2020, s. 3 ja Raz 1979, s. 176.

53. Berger-Walliser 2012, s. 22, 64.

54. Ks. Waller 2022, s. 67.

55. Haapio – Barton – Corrales Compagnucci 2021, s. 67.

56. Berger-Walliser 2012, s. 28.

myös kyseenalaisilla, jopa lainvastaisilla tavoilla.⁵⁷ Ennakoivan oikeuden ja myös oikeusmuotoilun näkökulmasta on siten keskeistä tunnistaa, mitkä tavoitteet, intressit ja arvot ovat tavoittelemisen arvoisia.⁵⁸ Vaikka oikeudellisten päämäärien, esimerkiksi tiettyjen oikeuksien tai velvollisuuksien toteutuminen, onkin ennakoivassa oikeudessa keskeistä, tarvitaan niiden lisäksi myös tietoa muista intresseistä, joiden tulee toteutua samanaikaisesti, jotta ihmisten on ylipäänsä mahdollista toimia halutulla tavalla.

Oikeiden tavoitteiden tunnistaminen tapahtuu ennakoivan oikeuden mukaan yhdessä niiden tahojen ja toimijoiden kanssa, joiden elämään ratkaisut tosiasiassa vaikuttavat.⁵⁹ Tyypillisesti kyse on oikeuden järjestelmän ulkopuolisista toimijoista, joiden näkökulma ratkaistavana olevaan asiaan on usein arkinen ja käytännönläheinen. Muotoilun viitekehyksessä näihin toimijoihin viitataan tyypillisesti jonkin tuotteen tai palvelun käyttäjinä (user) tai asiakkaina (customer).⁶⁰ Käyttäjien osallistaminen ongelmanratkaisuun on muotoilussa keskeistä siksi, että käyttäjät paitsi auttavat ratkaisun kehittämisessä myös lopulta määrittelevät ratkaisun toimivuuden ja hyödyllisyyden eli he joko ottavat ratkaisun käyttöön tai eivät ota.⁶¹

Oikeusmuotoilun kontekstissa käyttäjiä voivat olla esimerkiksi oikeudenkäynnin osapuolet, jotka joutuvat käyttämään asiansa hoitamisessa paitsi oikeudenkäyntiavustajan myös tuomioistuimen palveluita.⁶² Oikeuden järjestelmä ei kuitenkaan ole perinteisesti mieltänyt esimerkiksi oikeudenkäynnin osapuolia asiakkaina vaan oikeussubjekteina, joilla on oikeudellisia tehtäviä. Siksi esimerkiksi osapuolten kuuleminen on oikeuden järjestelmän sisällä ymmärretty en-

57. Esimerkiksi dark patterns -muotoilumallien avulla on voitu seurata ja ohjata verkkosivustojen käyttäjiä heidän tietämättään. Aiheesta mm. Marie Potel-Saville – Mathilde Francois, *From Dark Patterns to Fair Patterns? Usable Taxonomy to Contribute Solving the Issue with Countermeasures*. Annual Privacy Forum, June 2023 osoitteessa https://www.researchgate.net/publication/371314839_From_Dark_Patterns_to_Fair_Patterns_Usable_Taxonomy_to_Contribute_Solving_the_Issue_with_Countermeasures. Rossana Ducato, *Spaces for Legal Design in the European General Data Protection Regulation*, s. 181–208 teoksessa Rossana Ducato – Alain Strowel (eds), *Legal Design Perspectives: Theoretical and Practical Insights from the Field*. Ledizioni 2021, s. 198. Perry-Kessaris mainitsee historiasta orjalaivojen täyttöö koskevat suunnitelmat, joiden avulla voitiin välttää säännösten rikkominen. Ks. Perry-Kessaris 2019, s. 198–199.

58. Pohjonen 2006, s. 59.

59. Haapio 2010, s. 31 ja Berger-Walliser 2012, s. 30.

60. Käyttäjälähtöisyys, tai laajemmin ihmislähtöisyys, on myös yksi muotoilun pääperiaatteista. Ks. Elizabeth Sanders – Pieter Stappers, *Co-creation and the new landscapes of design*. *International Journal of CoCreation in Design and the Arts* 1(4) 2008, s. 5–18, 6.

61. Ezio Manzini, *Design When Everybody Designs. An introduction to Design for Social Innovation*. MIT Press 2015, s. 45.

62. Asiakasnäkökulmasta oikeudenkäynnissä ks. Vaula Haavisto, *Asiakkaana oikeudenkäynnissä*. Raportti Joensuun käräjäoikeuden tutkimus- ja kehittämishankkeesta. Itä-Suomen hovioikeus 2007, s. 10–11.

sisijaisesti prosessuaalisena menettelyperiaatteena ja toimenpiteenä, ei tiedon keräämisenä osapuolten tarpeista, kokemuksista ja näkökulmista.⁶³ Ennakoiva oikeus haastaakin juristeja irtaantumaan perinteisestä juridiikkakeskeisestä tarkastelusta ja osallistamaan eri sidosryhmien edustajia mukaan oikeudelliseen ongelmanratkaisuun esimerkiksi muotoilun menetelmin.⁶⁴

2.3. Muotoilu oikeuksiin pääsyn tukena

Kolmas oikeuden empiiristä ja yhteiskunnallista tarkastelua painottava teoreettinen lähestymistapa, josta oikeusmuotoilun on katsottu saavan tukea, on oikeuksiin pääsyä tutkiva access to justice -suuntaus.⁶⁵ Oikeusmuotoilun kontekstissa access to justice -lähestymistapa on ymmärretty erityisesti käsitteen laajassa merkityksessä, jossa oikeuden toteutumista tarkastellaan paitsi tuomioistuinmenettelyn ja vaihtoehtoisten riidanratkaisumenetelmien myös yleisemmin oikeuksien saavuttamisen näkökulmasta.⁶⁶ Oikeusmuotoilussa keskeinen oikeuksiin pääsyn teema on etenkin oikeudellisen tiedon saavutettavuus ja ymmärrettävyys.⁶⁷ Tarve edistää oikeudellisen tiedon saavutettavuutta ja ymmärrettävyyttä on synnyttänyt myös oikeusmuotoilun edeltäjinä pidetyt free access to law -liikkeen sekä plain language -liikkeen.⁶⁸ Free access to law -liike on pyrkinyt edistämään esteetöntä, jokaiselle ilmaista pääsyä oikeudelliseen tietoon, plain language -liike puolestaan erityisesti julkishallinnon dokumenttien, esimerkiksi oikeudellisten asiakirjojen mutta myös muun informaation, selkokielisyyttä.⁶⁹

63. Haavisto 2007, s. 17.

64. Pohjonen 2005, s. 12; Haapio 2010, s. 30 ja Haapio – Barton – Corrales Compagnucci 2021, s. 56.

65. Access to justice -ajattelu on saanut alkunsa 1960-luvulla Yhdysvalloissa sosiaalista oikeudenmukaisuutta ajaneesta liikehinnästä. Ks. Kaijus Ervasti, Yhteiskunnallinen oikeustutkimus. Gaudeamus 2022, s. 63; Pia Letto-Vanamo, Access to Justice – a concept with many meanings. JFT 2–4/2017, s. 233–241, 234 ja Access to justice -ajattelun ja oikeusmuotoilun yhteydestä ks. mm. Haapio – Barton – Corrales Compagnucci 2021, s. 59. Oikeuksiin pääsy on mainittu myös Santuberin ja Krawietzin omaksumassa oikeusmuotoilun määritelmässä, ks. Santuber – Krawietz 2021, s. 93.

66. Access to justice -käsitteellä voidaan tarkoittaa uudistusliikettä, jolla pyritään parantamaan oikeuden saamisen mahdollisuuksia, mutta myös teoreettista lähestymistapaa. Ervasti 2011a, s. 349.

67. Michael Doherty, Comprehensibility as a Rule of Law Requirement: The Role of Legal Design in Delivering Access to Law. Journal of Open Access to Law 8(1) 2020, s. 1–11.

68. Doherty 2020, s. 2.

69. Graham Greenleaf – Andrew Mowbray – Phillip Chung, The meaning of “free access to legal information”: A twenty-year evolution. Journal of Open Access to Law 1(1) 2013; Johanna Stewart, Plain language: From ‘movement’ to ‘profession’. Australian Journal of Communication 37(2) 2010, s. 51–72 ja Plain Language Association Internationalin internetsivut osoitteessa <https://plainlanguagenetwork.org/> (vierailtu 23.8.2023).

Lakikielen selkkokielisyyttä on pyritty edistämään monissa hankkeissa myös Suomessa, esimerkiksi keväällä 2023 alkaneessa valtioneuvoston Säädöskielen ymmärtäminen -tutkimushankkeessa.⁷⁰

Oikeusmuotoilussa oikeudellisen kielen saavutettavuutta ja ymmärrettävyyttä voidaan edistää myös tiedon visualisoinnin keinoin. Oikeudellisen tiedon visualisointia on hyödynnetty esimerkiksi säädöstekstin ja erilaisten sopimusten, kuten työsopimusten tai vanhemman ja lapsen tapaamisoikeutta koskevien sopimusten, ymmärrettävyyden parantamisessa.⁷¹ Oikeudellisen tiedon visualisointia on tutkittu oikeusmuotoilun lisäksi myös oikeusinformatiikassa.⁷² Oikeusinformatiikka tutkii myös erilaisten teknologisten ratkaisujen vaikutuksia oikeudellisen tiedon tavoitettavuuteen ja haettavuuteen.⁷³

Kuten oikeus- ja yhteiskuntatutkimus sekä ennakoiva oikeus myös access to justice -lähestymistapa suhtautuu perinteisen oikeustieteen suppeaan formalismiin (law in books) kriittisesti ja korostaa sen sijaan realistisempaa (law in

70. Aino Piehl, Lakikielen ymmärrettävyys: rajankäyntiä ammattikielen ja yleiskielen välillä. Kie-
lenhuollon tiedotuslehti Kielikello 4/2012, s. 4–7. Ks. myös Euroopan komission Parempi sää-
ntely -agenda Communication from the Commission to the European Parliament, the Council,
the European and Social Committee and the Committee of the Regions, Better Regulation. Join-
ing forces to make better laws osoitteessa [https://commission.europa.eu/system/files/2021-04/
better_regulation_joining_forces_to_make_better_laws_en_0.pdf](https://commission.europa.eu/system/files/2021-04/better_regulation_joining_forces_to_make_better_laws_en_0.pdf) (vierailtu 8.10.2013).

71. Mm. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta
2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen
vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuojasäätös)
mainitsee tarpeen selkeyttää tietosuojan standardien noudattamista erityisin visuaalisin mer-
kein. Sarjakuvasopimuksista ks. Camilla Baasch Andersen – Robert de Rooy, Employment
agreements in comic book form – what a difference cartoons make, s. 329–346 teoksessa Mar-
celo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Mark Fenwick (eds), Research Handbook on
Contract Design. Edward Elgar Publishing 2022. Sarjakuva-asiakirjoista Eliisa Pitkäsalo – Anne
Ketola, Sarjakuva-asiakirjat ja informaatiomuotoilu. The Clarity Journal 83(1) 2022, s. 20–24.

72. Oikeusinformatiikassa näkemys visuaalisuudesta liittyy kiinteästi oikeudellisen tiedon käsitte-
lyyn tietoverkoissa ja erilaisten välineiden kehittymiseen, joissa voidaan hyödyntää lineaarisen
tekstin lisäksi muunkinlaisia ratkaisuja tiedon tavoitettavuuden varmistamiseksi. Ks. Ahti
Saarenpää, Law: Linear Texts or Visual Experiences? Challenges for Teaching Law in the
Network Society, s. 34–42 teoksessa Ahti Saarenpää – Karolina Sztobryn (eds), Lawyers in the
Media Society. The Legal Challenges of the Media Society. University of Lapland 2016, s. 36.

73. Saarenpää ja Riekkinen käyttävät tavoitettavuus-käsitettä kuvaamaan tosiasiallista informa-
ation hyödynnettävyyttä, joka on erilaisista kynnyksistä vapaata. Ks. Ahti Saarenpää – Juhana
Riekkinen, Oikeusinformatiikan perusteet. Lapin yliopisto 2023, s. 136 ja oikeudellisten doku-
menttien haettavuuteen vaikuttavasta merkintäkielestä esim. Monica Palmirani – Fabio Vitali,
Akoma Ntoso for Legal Documents, s. 75–100 teoksessa Giovanni Sartor ym. (eds), Legislative
XML for the Semantic Web: Principles, Models, Standards for Document Management. Spring-
er 2011. Oikeusmuotoilu yhdistetään usein myös käsitteeseen legal tech, suomeksi oikeus-
teknologia, joka viittaa teknologian ja ohjelmistojen hyödyntämiseen juridisten palvelujen
tuottamisessa, ks. aiheesta mm. Richard Susskin, The end of lawyers?, Rethinking the nature
of legal services. Oxford university Press 2008, s. 99–146; Leon Cruickshank - Nina Trivedi,
When Your Toaster is a Client, how do you design? Going Beyond Human Centered Design.
The Design Journal 20 (1) 2017, s. 4158–4170, 4159.

action) lähestymistä oikeuteen.⁷⁴ Oikeusmuotoilulle ominaiseen tapaan myös access to justice -ajattelussa ihmiset nähdään oikeuden tärkeimpänä elementtinä normatiivisuuden sijaan.⁷⁵ Oikeuden järjestelmä on olemassa ihmisiä varten, ja ihmisten on myös omakohtaisesti nähtävä ja koettava oikeuden tapahtuvan sen kautta. Sama näkemys on havaittavissa sittemmin myös perus- ja ihmisoikeusajattelussa, josta niin access to justice kuin oikeusmuotoilukin ovat saaneet vaikutteita.⁷⁶ Pelkkä oikeuksien muodollinen olemassaolo esimerkiksi lainsäädännön tai tuomioistuineläytöksen muodossa ei takaa oikeuksien tosiasiallista toteutumista. Sen lisäksi tarvitaan ihmisten näkökulmasta kehitettyjä ratkaisuja, jotka mahdollistavat toimimisen tarkoituksenmukaisella tavalla.

Access to justice -ajattelussa oikeuksiin pääsyn ongelmia on lähestytty tarkastelemalla oikeuksiin pääsyn taloudellisia, organisatorisia ja proseduraalisia sekä uudemmassa keskustelussa myös kulttuurisia ja teknologisia elementtejä.⁷⁷ Vastaavalla tavalla oikeusmuotoilussa korostuvat oikeuksiin pääsyn konkreettiset keinot ja välineet. Oikeuksiin pääsyn parantamiseksi oikeusmuotoilu tarjoaa muotoilun avulla kehitettyjä käyttäjälähtöisiä ratkaisuja, tyyppillisesti erilaisia teknologioita hyödyntäen.⁷⁸ Esimerkiksi Yhdysvalloissa on toteutettu hankkeita, joissa on luotu virtuaalimallisuuden avulla oppaita oikeudenkäynnissä itse itseään edustaville yksityishenkilöille sekä laadittu ohjelma tekstiviestein annettavasta oikeusavusta häätömenettelyjen asianosaisille.⁷⁹ Kotimaisena esimerkkinä voidaan mainita Verohallinnon digitaalinen OmaVero-palvelu, jonka kehittämisessä on hyödynnetty asiakaslähtöistä muotoilua.⁸⁰

On kuitenkin selvää, ettei teknologia yksin voi ratkaista oikeusjärjestelmän monimutkaisuudesta johtuvia oikeuksiin pääsyn haasteita. Access to justice

74. Ervasti 2011b, s. 349.

75. Access to justice -teoria ei sinänsä kiistä normatiivisuuden merkitystä mutta näkee sen pelkästään yhtenä osana oikeuden moninaisuutta, ks. Ervasti 2011b, s. 349–350 ja ks. myös Letto-Vanamo 2017, s. 234.

76. Letto-Vanamo 2017, s. 233; Ervasti 2011b, s. 352–354 ja Doherty 2020, s. 3. Yleisemmin muotoilusta ihmisoikeuksien edistäjänä ks. Richard Buchanan, Human Dignity and Human Rights: Thoughts on the Principles of Human-Centered Design. Design Issues 17(3) 2001, s. 35–39, 38.

77. Ervasti 2011b, s. 350; Ervasti 2022, s. 64 ja Letto-Vanamo 2017, s. 234–235.

78. Hagan 2018, s. 199–200.

79. Colorado Virtual Courthouse Tour osoitteessa <https://coloradovirtualcourthouse.org/> (vierailtu 23.8.2023) ja Sarah Verschoor, How can text messages help prevent evictions?, blogikirjoitus 11.8.2022 osoitteessa <https://medium.com/legal-design-and-innovation/how-can-text-messages-help-prevent-evictions-77d477135bb4> (vierailtu 24.8.2023).

80. Verohallinto on käyttänyt OmaVero-palvelun muotoilussa mm. asiakasymmärrystyöpajoja. Verohallinnon asiakaslähtöinen kehittäminen palkittiin Ornamon muotoilun hyödyntäjä-palkinnolla, uutinen Verohallinnon verkkosivuilla 7.9.2022 osoitteessa <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/uutiset/2022/verohallinnon-asiakas%C3%A4h-t%C3%B6inen-kehitt%C3%A4minen-palkittiin-ornamon-muotoilun-hy%C3%B6dynt%C3%A4j%C3%A4-palkinnolla/> (vierailtu 6.10.2023).

-lähestymistavassa keskeinen tavoite onkin tukea ihmisten aktiivisuutta, osallisuutta ja autonomisuutta oikeuksiensa toteuttamisessa. Myös oikeusmuotoilua koskevassa kirjallisuudessa on katsottu, että teknologian lisäksi oikeuksiin pääsyä voidaan edistää mekanismeilla, jotka kannustavat ihmisiä huolehtimaan omista oikeuksistaan sekä ehkäisevät ennalta oikeudellisia konflikteja ja niistä seuraavaa riidanratkaisun tarvetta.⁸¹ Oikeusmuotoilullisessa tarkastelussa access to justice -ajattelu yhdistyykin ennakoivan oikeuden teemoihin. Kaikkien kolmen lähestymistavan ihanteena on, että esimerkiksi oikeudenkäynnin asianosainen voi itse vaikuttaa oman asiansa käsittelyyn ja havainnoida menettelyn muodollista oikeellisuutta sekä saada parhaassa tapauksessa myös kokemuksen oikeuksiensa toteutumisesta.⁸² Oikeuspsykologisen teorian mukaan kokemus menettelyn oikeudenmukaisuudesta paitsi lisää luottamusta oikeusjärjestelmään myös auttaa hyväksymään ratkaisun lopputuloksen ja noudattamaan sitä, vaikka ratkaisu ei olisikaan itselle edullinen.⁸³

Ihmisten kokemusten painoarvo on yhteiskunnassa, kuten myös oikeuden järjestelmän piirissä, ylipäänsä lisääntynyt. Koetun oikeudenmukaisuuden merkityksen kasvaessa menettelyllisen oikeudenmukaisuuden merkitys on vastavasti vähentynyt.⁸⁴ Niin access to justice -lähestymistavan kuin oikeusmuotoilunkin näkökulmasta on tarkoituksenmukaista, että oikeus reagoi kehitykseen luomalla välineitä, joilla oikeudenmukaisuuden kokemus voidaan ottaa paremmin huomioon oikeuksiin pääsyn kehittämisessä.⁸⁵ Oikeusmuotoilu voi toimia yhtenä käyttäjien kokemuksia kartoittavana menetelmänä esimerkiksi oikeudellisten toimenpiteiden arviointi- ja vaikuttavuustutkimuksessa.⁸⁶ Suomessa esimerkiksi sisäministeriön ulkomaalaislain kokonaisuudistuksen valmistelua koskevassa esiselvityshankkeessa on hyödynnetty osallistavaa työpajamenetelmää sekä eri sidosryhmille järjestettyjä dialogeja lain soveltamiseen liittyneiden kokemusten ja lain muutostarpeiden selvittämiseksi.⁸⁷

81. Haapio – Barton – Corrales Compagnucci 2021, s. 59–60 ja Richard Susskind, *Online courts and the future of justice*. Oxford University Press 2019, s. 66–70.

82. Ervasti 2022, s. 78–79; ks. myös Tom R. Tyler, *Why people obey the law*. Princeton University Press 2006, s. 5; Hagan 2018, s. 220 ja Juha Karhu, *Oikeudellinen kokemus oikeuslähteenä*. Lakimies 7–8/2019, s. 1068–1075, 1071.

83. Tyler 2006, s. 5.

84. Ervasti 2011a, s. 61–132, 109–111.

85. Juha Karhu ehdottaa, että oikeuden kokemuksen tulisi saada arvoa myös oikeuslähteenä. Karhu jakaa oikeuden kokemuksen juristin ammattikokemukseen, asianosaisen oikeuskokemukseen sekä yhteiskunnalliseen oikeuskokemukseen. Ks. Karhu 2019, s. 1070–1071. Ks. myös Letto-Vanamo 2017, s. 241.

86. Vaikuttavuustutkimuksesta ks. Ervasti 2022, s. 44–45 ja sidosryhmien kuulemisesta vaikutusten arvioinnissa osana lainvalmistelua Keinänen – Vuorela 2015, s. 187.

87. Sisäministeriö, *Näkökohtia ulkomaalaislain kokonaisuudistuksen valmisteluun*. Sisäministeriön julkaisuja 2023:17, s. 50 ja Maahanmuuttodialogit kutsuvat keskustelemaan maahanmuutosta. Tiedote sisäministeriön internetsivuilla 23.8.2022 osoitteessa <https://intermin.fi/-/maahanmuuttodialogit-kutsuvat-keskustelemaan-maahanmuutosta> (vierailtu 6.10.2023).

3. Oikeusmuotoilu oikeudellisena tutkimus- ja kehittämistoimintana

3.1. Oikeusmuotoilun suhteesta tutkimukseen ja kehittämiseen

Oikeusmuotoilun voi katsoa täydentävän oikeus- ja yhteiskuntatieteellisiä ennakkoja ja oikeuksiin pääsyä korostavia lähestymistapoja tuomalla vahvemmin esiin käyttäjän näkökulman ja käytettävyyden merkityksen oikeuden tehtävien toteuttamisessa. Käytännön ratkaisujen kehittäminen ei kuitenkaan ole perinteisesti kuulunut oikeustieteellisen tai ylipäänsä muunkaan tieteellisen tutkimuksen ydintehtäviin.⁸⁸ Arkisempia käytännön kysymyksiä on vierastettu varsinkin oikeusdogmaattisessa tutkimuksessa.⁸⁹ Tiedeyhteisön yleisesti hyväksymässä tiedontuotannon jaottelussa tutkimustoiminta ja kehittämistoiminta onkin erotettu selvästi toisistaan.⁹⁰ Siinä missä tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa jostakin tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä ilman etukäteen määriteltyä käyttötarkoitusta, kehitystyön avulla pyritään luomaan käytännöllisiä interventioita, jotka parantavat esimerkiksi tuotantomenetelmiä, palveluja tai tuotteita.⁹¹ Oikeusmuotoilun vahva yhteys muotoilulliseen kehittämiseen ja erityisesti muotoilun sovellettavuus kehittämismenetelmänä käytännön arjessa ilman varsinaista tutkimuksellista tarkoitusta ovat omiaan luomaan mielikuvan, ettei oikeusmuotoilussa olisi kyse tutkimuksellisesta toiminnasta.

Vaikka oikeusmuotoilussa kehittämisenäkökulma on keskeinen, oikeusmuotoilua tarkastelevassa tutkimuksessa oikeusmuotoilua ei kuitenkaan ole nähty yksinomaan kehittämistoimintana. Oikeusmuotoilu on päinvastoin rinnastettu oikeuden muihin tutkimussuuntauksiin, kuten legal participatory action research -tutkimussuuntaukseen ja muihin oikeuden empiirisiin ja oikeus- ja yhteiskuntatieteellisiin tutkimussuuntauksiin.⁹² On jopa katsottu, että oikeusmuotoilu olisi nouseva itsenäinen tieteenala, jonka erityinen tehtävä on tuottaa tietoa muotoilun menetelmien soveltamisesta oikeudellisessa kontekstissa oikeudellisiin tarkoituksiin. Näkemyksen mukaan oikeusmuotoilun taustalla

88. Timo Toikko – Teemu Rantanen, *Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon*. Tampere University Press 2009, s. 20 ja Haapio – Barton – Corrales Compagnucci 2021, s. 65–66.

89. Ervasti 2011a, s. 81, 83.

90. Matti Sintonen, *Basic and Applied Sciences – Can the Distinction (Still) Be Drawn?* *Science Studies* 3(2) 1990, s. 23–31, 23–24.

91. Toikko – Rantanen 2009, s. 19–20.

92. Hagan 2018, s. 206 ja Perry-Kessaris 2021, s. 2. Toisaalta osa näkee oikeusmuotoilun lähinnä yhtenä muotoilun soveltamisalueista, ei niinkään oikeudelle spesifinä lähestymistapana, Rae Morgan – Emily Allbon, *Is law really that special?*, s. 139–158 teoksessa Rossana Ducato – Alain Strowel (eds.), *Legal Design Perspectives: Theoretical and Practical Insights from the Field*. Ledizioni 2021, s. 151.

vaikuttava ajatus oikeudesta sosiaalisena hyvänä (social common good) sisältää myös taloudellisia, käytännöllisiä, sosiaalisia ja moraalisia perusteluita sille, miksi oikeus tarvitsee käytännön kehittämistä tarkastelevaa tutkimusta. On myös argumentoitu, että oikeusmuotoilu voisi kehittyä omaksi tieteenalaksi kuten oikeushistoria tai oikeustaloustiede, jotka nekin tarkastelevat oikeutta toisen tieteenalan linssien läpi.⁹³

Klassisten tieteenalojen tapaan oikeusmuotoilu ei kuitenkaan pyri vastamaan kysymyksiin ”mitä”, ”miksi” ja ”milloin”, vaan pikemminkin kysymykseen ”miten”. Oikeusmuotoilun tietoa myös tuotetaan usein käytännön kehittämiss-prosessin yhteydessä aidossa toimintaympäristössä yhdistäen prosessiin painotuksesta riippuen erilaisia tutkimuksellisia elementtejä.⁹⁴ Oikeusmuotoilua voikin luonnehtia joko kehittäväksi tutkimukseksi tai tutkimukselliseksi kehittämiseksi. Kehittävässä tutkimuksessa korostuvat tutkimuksellinen kysymyksenasettelu ja metodologia, mutta se suuntautuu kehittämiseen.⁹⁵ Tutkimuksellisessa kehittämisessä puolestaan painotetaan kehittämistoimintaa, jolloin tiedon tuottamista ohjaa ratkaisun kehittäminen johonkin käytännön ongelmaan.⁹⁶

Oikeusmuotoilussa voi nähdä myös soveltavan tutkimuksen piirteitä. Soveltava tutkimus pyrkii käytännöllisten ongelmien ratkaisemiseen hyödyntämällä jo olemassa olevaa tieteellistä tietoa.⁹⁷ Niiniluoto kutsuu tieteenalojen jaottelusaan tällaisia tieteitä suunnittelutieteiksi (design science), joiden tehtävänä on tarkastella ihmisen suunnittelevaa, harkitsevaa ja päämäärätietoista toimintaa.⁹⁸ Ilmiöiden kuvailun sijasta suunnittelutiede pyrkii kertomaan, mitä pitäisi tehdä, jotta jokin tavoite voidaan saavuttaa.⁹⁹ Oikeusmuotoilu etsii suunnittelutieteiden tapaan tietoa siitä, millaiset käyttäjälähtöiset interventiot ja kehittämistoimen-

93. Doherty 2022, s. 4–5. Aarnion mukaan postmodernien tutkimussuuntausten kiinnostus kohdistuu laajan yhteiskunnan sijaan yksilöllisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin tai ilmiölajeihin, mikä on aiheuttanut tieteenalojen pilkkoutumisen esimerkiksi sosiologiassa yleisesti urheilun sosiologiaan, tieteen sosiologiaan jne. Oikeusmuotoilussa voisi olla kyse samasta ilmiöstä. Ks. Aulis Aarnio, Tulkin taito. Werner Söderström Osakeyhtiö 2006, s. 83.

94. Esim. Stanfordin yliopiston Legal Design Labin tai Laurea-ammattikorkeakoulun Oikeusmuotoilu ja oikeudellinen erityisosaaminen -koulutusohjelman projekteissa tutkimus tapahtuu käytännön kehittämishankkeen yhteydessä. Ks. Hagan 2018, s. 200 ja Sanna Niinikoski – Nina Toivonen, Legal design in education: ways of teaching and the roles of different disciplines in building legal design competence, s. 219–239 teoksessa Michael Doherty – Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan (eds), Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology. Edward Elgar Publishing 2021, s. 227. Oikeusmuotoilun tiedon tuottamisesta ks. myös Doherty 2022, s. 5.

95. Toikko – Rantanen 2009, s. 20–21.

96. Toikko – Rantanen 2009, s. 20–21.

97. Toikko – Rantanen 2009, s. 19–20.

98. Niiniluoto 2003, s. 137 ja Mikkeli – Pakkasvirta 2007, s. 33.

99. Niiniluoto kuvaileekin soveltavaa tutkimusta tieteksi, joka muuttaa maailmaa, ks. Ilkka Niiniluoto, The aim and structure of applied research. *Erkenntnis* 38(1) 1993, s. 1–21, 1.

piteet tukevat oikeudellisten tavoitteiden toteutumista käytännössä.¹⁰⁰ Oikeustieteellinen perustutkimus ei tällaista tietoa juuri tuota, vaikka sille olisi tarvetta.¹⁰¹ Esimerkiksi terveydenhoidon tai opettamisen ammattien tapaan myös juristin ammatti on mielletävissä palveluammattiksi ja ihmistyöksi, jossa tarvitaan lainopillisen tiedon lisäksi myös ihmisten arkisista kokemuksista nousevaa tietoa oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseksi kestäväällä ja käytännön elämää tyydyttävällä tavalla.¹⁰²

3.2. Oikeusmuotoilun prosessi tieteidenvälisenä tutkimuksen ja kehittämisen viitekehyksenä

Käytännön kysymysten lisäksi myös empiirisyyden edellyttämä tieteidenvälisyys on ollut oikeustieteelle haaste, vaikka tieteidenvälisen tutkimuksen ja opetuksen merkityksestä oikeustieteen kehittämisessä on keskusteltu vuosikymmeniä.¹⁰³ Erityisesti aidon vuorovaikutuksen luominen eri tieteenalojen välille on koettu vaikeaksi.¹⁰⁴ Haasteiden voi katsoa kumpuavan perinteisen lainopillisen tutkimuksen luonteesta ja erityisasemasta oikeusjärjestelmän ja oikeuskäytännön tukielementtinä.¹⁰⁵ Oikeustieteen tutkimussuuntausten nousu on herättänyt huolta perustutkimuksen ja lainopin aseman heikkenemisestä ja sen mahdollisista vaikutuksista oikeuden kehitykselle.¹⁰⁶ Toisaalta kestävyysongelmien ja digitalisaation ilmiöiden kanssa kamppailevan yhteiskunnan oikeus näyttää kulkevan vääjäämättä kohti tieteidenvälisyyttä, mikä edellyttää myös oikeudellis-

100. Doherty – Corrales Compagnucci – Haapio – Hagan 2021, s. 1–3.

101. Myös oikeustieteen opetusta on arvosteltu siitä, ettei se kaikilta osin vastaa juristien työelämän asettamiin vaatimuksiin, ks. Heikki Pihlajamäki – Sari Lindblom-Ylänne, Langdellin ja Deweyn ongelmat: oikeustieteen ja opetuksen uudet haasteet. *Oikeus* 30(2) 2001, s. 169–183, 170.

102. Vrt. Toikko – Rantanen 2009, s. 21 ja Niiniluoto 1993, s. 8.

103. Minkkinen 2017, s. 922; Ervasti 2011a, s. 85; Liisa Nieminen, Monitieteisyys ja kriittisyys oikeustieteen opinnoissa: opetuksen kehittämismahdollisuuksien pohdintaa. *Oikeus* 35(3) 2006, s. 413–424, 417 ja Tapio Määttä – Soili Nystén-Haarala, Profiloituminen ja verkottuminen mahdollisuus myös oikeustieteen kehittämiseen. *Oikeus* 1(34) 2005, s. 1–3. Tieteidenvälisen tarkastelun hyödyistä ks. Mikkeli – Pakkasvirta 2007, s. 70.

104. Mikkeli – Pakkasvirta 2007, s. 68–71 ja Minkkinen 2017, s. 920–921.

105. Minkkinen 2017, s. 909. Lainopista ks. Aulis Aarnio, Laintulkinnan teoria. Yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1989, s. 53–54 ja Tuori 2000, s. 161.

106. Heikki Halila, Oikeustutkimus 2021 -seminaarin avajaisanat. *Lakimies* 1/2022, s. 143–146; Markku Helin, Yhtenäinen vai pirstoutuva oikeus. *Lakimies* 1/2022, s. 147–154 ja Minkkinen 2017, s. 909.

ten käytäntöjen sekä oikeustutkimuksen tehtävien ja menetelmien uudelleenarviointia.¹⁰⁷

Oikeuden kehityksen kannalta ei myöskään ole tarkoituksenmukaista asettaa lainopillista tutkimusta vastakkain tieteidenvälisen tutkimuksen kanssa. Jokaisella lähestymistavalla ja tutkimusperinteellä on paikkansa oikeuden tutkimuksessa ja kehittämisessä, ja ne voivat myös rikastuttaa toisiaan.¹⁰⁸ Esimerkiksi oikeusmuotoilu voi tarjota uuden viitekehyksen ja uusia välineitä oikeuden empiiriseen ja tieteidenväliseen tutkimukseen, oikeuden itseymmärryksen kehittämiseen sekä normatiivisten näkökulmien tarkasteluun niin vakiintuneempien oikeudenalojen kuin esimerkiksi law in context -tyyppisten tutkimusteemojen osalta.¹⁰⁹ Oikeusmuotoilun menetelmin voidaan saada tarkempaa tietoa etenkin käyttäjien kokemusten ja oikeuden välisistä jännitteistä esimerkiksi vanhusoikeuden, lapsioikeuden tai oikeuden ja sukupuolen tutkimuksessa. Sen lisäksi että ongelmat tunnistetaan, niihin on myös mahdollista ideoida ratkaisuja, joko lainsäädännön tai muunlaisten käyttäjien asemaa parantavien instrumenttien kehittämiseksi.¹¹⁰ Oikeusmuotoilua on mahdollista hyödyntää myös oikeustieteen opetuksessa ongelmalähtöisenä ja kehittävän oppimisen menetelmänä.¹¹¹

Miten oikeusmuotoilu sitten voi toimia oikeuden tutkimuksen ja kehittämisen viitekehyksenä? Havainnollistamme näkemystä oikeusmuotoilun prosessikuvauksen avulla.¹¹² Muotoilun lähestymistapa tiedon tuottamiseen ja ongelmanratkaisuun on tyypillisesti esitetty neli- tai viisivaiheisena sekä divergenttiä ja konvergenttiä ajattelua että tutkimus- ja kehittämistoimintaa yhdistelevänä prosessina (kuvio 1).¹¹³

107. Tiina Paloniitty, Kestävyysoikeus: oikeudenala, temaattinen kokonaisuus vai jotain muuta? Lakimies 1/2022, s. 182–184; Riikka Koulu, Digitalisaatio ja algoritmit – oikeustiede hukassa? Lakimies 7–8/2018, s. 840–867, 865, 866; Minkkinen 2017, s. 921–922 ja Karhu 2022, s. 1086.

108. Suvi Sankari – Riikka Koulu – Jenni Hakkarainen, Digitaalinen oikeus tutkimuksen kohteena. Lakimies 1/2022, s. 186–191, 191; Päläs – Hakkarainen 2023, s. 55–56 ja Doherty – Corrales Compagnucci – Haapio – Hagan 2021, s. 3.

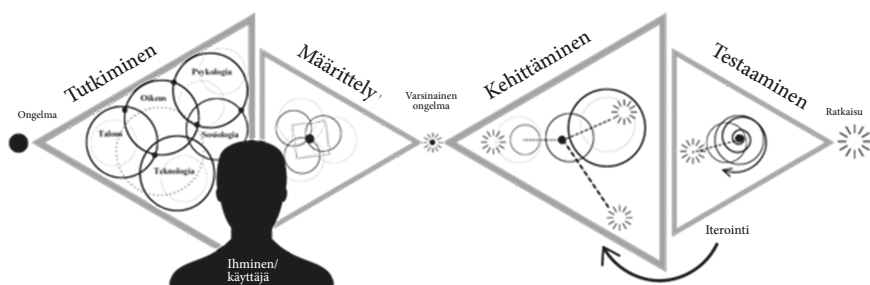
109. Perry-Kessaris 2019, s. 188. Oikeusmuotoilun menetelmistä oikeus- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ks. Perry-Kessaris 2021, s. 53–70. Ks. myös Doherty 2022, s. 6.

110. Vastaavasti toimintatutkimuksen osalta Päläs – Hakkarainen 2023, s. 56.

111. Kehittävän oppimisen (Learning by developing) menetelmästä ks. Niinikoski – Toivonen 2021, s. 224. Ks. myös ongelmalähtöisestä oppimisestä oikeustieteessä Pihlajamäki – Lindblom-Ylänne 2001, s. 180–182.

112. Muotoilun prosessit eivät kuitenkaan käytännössä etene yhtä lineaarisesti tai edes samassa järjestyksessä kuin kuvaus antaa ymmärtää. Kuvauksen tarkoitus on auttaa hahmottamaan muotoilun viitekehyksen tyypillisesti kuuluvia elementtejä.

113. Gerlinde Berger-Walliser – Tom Barton – Helena Haapio, From Visualization to legal design: A collaborative and creative Process. American Business Law Journal 54(2) 2017, s. 347–392, 357. Tunnetuimpia muotoilun prosessin kuvauksia on ns. tuplatimanttimalli, ks. UK Design Council, What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond, www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond (vierailtu 23.8.2023). Muista tavoista kuvata muotoilun prosessia ks. Rikke Friis Dam – Teo Yu Siang, 10 Insightful Design Thinking

Kuvio 1. Havainnollistus oikeusmuotoilun prosessista UK Design Councilin ”tuplatimanttimalia” mukaillen.¹¹⁴

Prosessin ensimmäisen vaiheen tavoitteena on ymmärtää ratkaistavana olevaa haastetta sekä tunnistaa, mihin erilaisiin, myös oikeuden järjestelmän ulkopuolisiin, ilmiöihin haaste liittyy.¹¹⁵ Muotoilussa käyttäjän (tai käyttäjien) näkökulma toimii eri tieteenalojen tiedon yhteensovittajana.¹¹⁶ Oikeusmuotoilun tiedonintressi eli käyttäjän tarpeet ja se, miten ne saadaan kohtaamaan oikeuden järjestelmän eri osien kanssa, määrittää tutkimuksessa hyödynnettävät menetelmät ja lähteet, mikä edellyttää samalla irtautumista yksittäisten tieteenalojen näkökulmista ja traditioista.¹¹⁷ Toisaalta mitä kompleksisempi tarkasteltava ongelma on, sitä todennäköisemmin eri näkökulmien välille voi myös syntyä ristiriitoja.¹¹⁸ Muotoilun hyödyntäminen oikeuden kontekstissa edellyttääkin riittävän syvälistä asiantuntemusta oikeudellisten lähteiden tulkinnasta sekä muotoiltavana

Frameworks: A Quick Overview. Interaction Design Foundationin internetsivut osoitteessa <https://www.interaction-design.org/literature/article/design-thinking-a-quick-overview> (vierailtu 23.8.2023).

114. Ks. edellinen viite.

115. Muotoilun ongelmanratkaisuprosessi muistuttaa Talan lainvalmisteluun kehittämää rationaalisen päätöksentekoprosessin ja sen sittemmin päivitettyä institutionaalista mallia, ks. Jyrki Tala, Lainlaadinnan mallit ja informaatio-ongelmat, s. 63–71 teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Väättänen (toim.), *Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus*. Itä-Suomen yliopisto 2010, s. 68–69 ja Keinänen – Vuorela 2015, s. 172, 193.

116. Muotoilun monitieteisestä ja holistisesta lähestymistavasta ks. esim. Mari Suoheimo, *Approaching Wicked Problems in Service Design*. Lapin yliopisto 2020, s. 63.

117. Ks. vastaavasti Tapio Määttä, *Monitieteisyys ympäristöoikeudessa – oikeustieteen sisäiset ja ulkoiset yhteydet oikeustieteellisen tutkimuksen haasteina*. *Oikeus* 29(3) 2000, s. 333–355, 534. Esimerkiksi Yhdysvalloissa Stanfordin yliopiston Legal Design Lab -nimisen poikkitieteellisen tutkimusryhmän vetämässä tutkimushankkeessa tutkittiin muotoilun prosessia soveltamalla, miten oikeudenkäynneistä voisi kehittää saavutettavampia erityisesti oikeudenkäynneissä itse itseään edustaville asianosaisille, ks. Hagan 2018, s. 202.

118. Doherty 2021, s. 32. On myös esitetty huoli siitä, onko muotoilun toimintatapa jopa liian yksinkertaistava kompleksisiin ongelmiin. Ks. Suoheimo 2020, s. 28.

olevan kohteen oikeudellisista funktioista ja merkityksistä, jotta kehitettävä ratkaisu täyttää toimivuuden kriteerit myös oikeuden järjestelmän sisällä.¹¹⁹

Prosessin ensimmäisessä vaiheessa tutkimusmenetelminä voidaan käyttää esimerkiksi tarkkailua tai haastatteluja, mutta myös perehtymistä eri tieteenalojen tutkimuksiin.¹²⁰ Olennaista on pyrkiä asettumaan ongelman tai ilmiön kokevan ihmisen asemaan.¹²¹ Ihanteellisessa tapauksessa muotoiluprosessiin osallistuu heterogeeninen joukko eri alojen asiantuntijoita sekä sidosryhmien ja käyttäjien edustajia, jotka voivat arvioida esimerkiksi kysymyksenasettelun tarkoituksenmukaisuutta tai haastattelun otannan edustavuutta.¹²² Käytännössä erilaisten sidosryhmien osallistaminen vaatii syvällistä osaamista osallistamisen menetelmistä sekä taitoa erilaisista näkökulmista, toimintakulttuureista ja asenteista kumpuavien ristiriitojen sovitteluun.¹²³

Prosessin toisen vaiheen tavoitteena on tarkastelua rajaamalla määritellä, mistä tutkimuksen ja kehittämisen kohteena olevassa haasteessa on tosiasiallisesti kyse, toisin sanoen mitkä yksittäiset käyttäjien kokemat ongelmat ja esteet ovat syy-yhteydessä ratkaistavana olevaan haasteeseen.¹²⁴ Määrittelyn tuloksena

119. Doherty 2020, s. 5 ja Hietanen-Kunwald – Haapio – Toivonen 2021, s. 78.

120. Stanfordin tutkimushankkeeseen osallistui eri sidosryhmien edustajien lisäksi eri alojen opiskelijoita sekä informaatiomuotoilijoita. Prosessin ensimmäisessä vaiheessa tutkimusryhmä haastatteli Kalifornian osavaltion läänintuomioistuinten (county courts) ja niiden self help -keskusten virkailijoita, tuomareita, johtoa, vartijoita ja vapaaehtoistyöntekijöitä. Myös asianosaisia haastateltiin heidän oikeudenkäyntikokemuksistaan. Tutkimusryhmä jalkautui tuomioistuimiin ja kävi läpi tuomioistuimessa asioimisen vaiheet muun muassa service safari -menetelmällä saadakseen mahdollisimman kattavan kuvan lähtötilanteesta. Ks. Hagan 2018, s. 210–212. Service safari -menetelmässä kehitettävää palvelua tutkitaan esiintymällä palvelun asiakkaana ja kirjaamalla havainnot ja kokemukset ylös analyysia varten, ks. menetelmästä mm. Marc Stickdorn – Jakob Schneider, *This is Service Design Thinking*. Wiley 2011, s. 94.

121. Johnson 2021, s. 433.

122. Margaret Hagan, *Participatory Design for Innovation in Access to Justice*. *Dædalus, Journal of the American Academy of Arts and Sciences* 148(1) 2019, s. 122. Ks. myös Elisabeth Sanders, *From user-centered to participatory design approaches*, s. 1–7 teoksessa Jorge Frascara (ed.), *Design and the social sciences: Making connections*. Taylor & Francis Books 2002, s. 2. Klassinen esimerkki käyttäjien, tutkijoiden ja ammattiliittojen osallistamisesta on tehtaan työprosessien muuttamista koskeva hanke, ks. Pelle Ehn, *Scandinavian Design: On Participation and Skill*, s. 41–77 teoksessa Douglas Schuler – Aki Namioka (eds), *Participatory Design: Principles and Practices*. CRC Press 1993.

123. Muotoilun tuomisesta oikeudelliseen kontekstiin ks. mm. Morgan – Allbon 2021. Osallistamisen haasteista ks. Geilfus 2008, s. 1; päätöksenteosta muotoilussa Perry-Kessaris 2019, s. 17, 21 ja Marc Steen, *Tensions in human-centred design*. *CoDesign* 7(1) 2011, s. 45–60, 47. Muotoilun ja oikeuden välisistä kulttuurieroista yleisesti ks. Doherty 2021.

124. Stanfordin yliopiston esimerkkihankkeessa ongelmaa määriteltiin käyttämällä esimerkiksi tunnekarttoja ja asiakaspolkua sekä merkitsemällä niihin ylös tilanteita, joissa asianomaiset kokivat turhautuneisuutta tai toisaalta myös onnistumisen tunteita. Samalla karttoihin listattiin myös käyttäjien tarpeita, tavoitteita ja heidän prosessissa kohtaamiaan ongelmia. Lisäksi käytettiin käyttäjäpersoonien kuvauksia havainnollistamaan asianomistajille tyypillistä käyttäytymistä, työskentelytapoja sekä esimerkiksi sitä, miten he ymmärtävät järjestelmän ja

voidaan asettaa myös tavoitteet ongelmanratkaisun lopputulokselle. Ongelman määrittely ja tavoitteet toimivat suuntaviivoina erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen ideoimisessa.¹²⁵

Määrittelyn jälkeisen kehittämisvaiheen tavoitteena on löytää tunnistettuun ongelmaan mahdollisimman monta vaihtoehtoista ratkaisua, joista valitaan yksi tai useampi potentiaalinen vaihtoehto testattavaksi.¹²⁶ Kehittämisvaiheessa etsitään siis vastausta kysymykseen, miten ensimmäisessä vaiheessa tunnistettu ja rajattu ongelma voidaan ratkaista. Kysymyksenasettelu on tyypillinen muillekin soveltaville tieteille.¹²⁷ Ratkaisuja voidaan etsiä esimerkiksi käyttäjien kanssa pidettävissä ideointityöpajoissa.¹²⁸ Ideoiden toimivuutta voidaan testata esimerkiksi prototyyppien tai erilaisten käyttäjille suunnattujen kokeilujen avulla.¹²⁹ Toisinaan ratkaistavana olevan ongelman tosiasiallinen luonne paljastuu vasta testausvaiheessa, kun lähtötilannetta on mahdollista vertailla vaihtoehtoiseen ratkaisuun. Tästä syystä testaamista on pidetty muotoilun prosessin tärkeimpänä vaiheena. Oikeudellisessa tutkimuksessa kehitetyt ratkaisuideoita ei tyypillisesti testata vaan niiden vaikuttavuutta pyritään arvioimaan muilla tavoin, esimerkiksi erilaisten ideoiden analyyttisen vertailun avulla.¹³⁰ Testaamisen avulla esimerkiksi lainsäädännöllisten vaihtoehtojen vaikutuksista on kuitenkin mahdollista saada tarkempaa etukäteistietoa. Testaamisesta voisikin tulla

millaisia taustaoletuksia heillä siitä on. Määrittelyn tuloksena tutkimusryhmä pystyi kiteyttämään, mitkä oikeudenkäyntiprosessin elementit olisivat tarkoituksenmukaisinta muotoilla uudelleen tavoiteltujen hyötyjen saamiseksi, ks. Hagan 2018, s. 213–214. Ks. myös Buchanan 2019, s. 85.

125. Vrt. Keinänen – Vuorela 2015, s. 172.

126. Stanfordin tutkimushankkeessa pidettiin lukuisia ideointityöpajoja, joiden tuloksena tutkimusryhmä ehdotti muun muassa oikeudenkäyntiprosessin esittämistä visuaalisena polkuna, josta asianosainen voi hahmottaa kaikki tuomioistuimessa tapahtuvan asioinnin vaiheet niihin liittyvine tehtävineen, sekä visuaalisia, ymmärrettävämpiä opasteita ja lomakkeita. Tutkimusryhmä ehdotti myös tuomioistuimen toimintakulttuurin kehittämistä vastaamaan paremmin käyttäjien tarpeita – se kehotti muun muassa panostamaan asianosaisten fyysiseen vastaanottoon ja kohtaamiseen oikeustalolla sekä järjestämään käyttäjätavallisia työtiloja, joissa asianosaiset voivat hoitaa oikeudenkäyntiin liittyviä asioitaan. Tutkimusryhmä ei raportin mukaan kuitenkaan testannut ehdotuksiaan käytännössä, ks. Hagan 2018, s. 224. Ks. myös Stickdorn ym. 2018, s. 167–168.

127. Niiniluoto 1993, s. 10, 11–13.

128. Erilaisia ideointimenetelmiä ovat mm. brainstorming, analogioihin ja assosiaatioihin perustuva ideointi sekä päätöksentekomatriisit, ks. Marc Stickdorn – Adam Lawrence – Markus Hormess – Jakob Schneider (eds), *This is service design doing*. O’Reilly 2018, s. 177–187.

129. Testaamisesta ks. Margaret Hagan, *Prototyping for Policy*, s. 9–31 teoksessa Michael Doherty – Marcelo Corrales Compagnucci – Helena Haapio – Margaret Hagan (eds), *Legal Design. Integrating Business, Design and Legal Thinking with Technology*. Edward Elgar Publishing 2021 sekä Stickdorn ym. 2018, s. 212–243.

130. Esim. vaikutustenarviointi lainvalmistelussa vrt. Keinänen – Vuorela 2015, s. 174. Kokeiluista lainvalmistelussa ks. Oikeusministeriö, *Opas kokeilulakien valmistelun tueksi osoitteessa <http://kokeiluohje.finlex.fi/>* (vierailtu 8.10.2023).

yleisempi tutkimusstrategia oikeuden järjestelmän kehittämiseen tähtäävään tutkimukseen.¹³¹

4. Yhteenvedoa

Oikeusmuotoilu (legal design) on ihmislähtöinen lähestymistapa oikeuteen. Oikeusmuotoilu on kiinnostunut siitä, miten käyttäjä kokee oikeuden järjestelmän ja mitä hän tarvitsee, jotta oikeuden järjestelmä erilaisine operaatioineen ja artefakteineen voisi toimia paremmin. Oikeusmuotoilun tavoitteet eivät ole uusia. Oikeusmuotoilu on saanut vaikutteita oikeuden tutkimuksen vakiintuneemmista empiirisistä ja tieteidenvälisistä suuntauksista, kuten oikeus- ja yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta, ennakoivasta oikeusajattelusta ja oikeuksiin pääsyä tarkastelevista access to justice -teorioista. Oikeusmuotoilu jakaa paitsi niiden käsityksen oikeuden instrumentaalista tehtävästä ihmisen ja yhteiskunnan tarpeiden toteuttajana myös näkemyksen, etteivät oikeuden niin sanotut perinteiset, formaaliset ja oikeusdogmaattiset lähestymistavat riitä oikeudellisten ongelmien ratkaisemiseen kestävällä ja käytännön todellisuutta palvelevalla tavalla.

Modernin oikeustieteen kiinnostus tieteidenvälisyyteen, kuin myös tarve tuottaa tietoa oikeuden vaikutuksista yksilöihin ja yhteiskuntaan, luo kysynnän uusille, oikeutta empiirisesti tarkasteleville menetelmille. Oikeusmuotoilu voi täydentää oikeuden vakiintuneempia tutkimussuuntauksia tarjoamalla niiden käyttöön oman käytännönläheisen tutkimus- ja kehittämissviitekehityksensä erilaisine menetelmineen. Oikeusmuotoilu ei kuitenkaan ole yksiselitteisesti määriteltävissä joko tutkimus- tai kehittämistoiminnaksi, vaikka esimerkiksi oikeudellisten palvelujen, prosessien ja tiedon kehittäminen onkin sen keskeisimpiä tavoitteita. Oikeusmuotoilu asemoituu pikemminkin näiden kahden tiedontuottamisen tavan risteämiskohtaan. Oikeusmuotoilua voisikin luonnehtia tutkimukselliseksi kehittämiseksi tai kehittäväksi tutkimukseksi, sillä tutkimussuuntauksena sen yhtenä tavoitteena on tuottaa tieteellisin menetelmin tietoa siitä, miten oikeuden käytäntöjä kehitetään. Oikeusmuotoilua tarkastelevassa kirjallisuudessa oikeusmuotoilu onkin rinnastettu empiirisiin ja tieteidenvälisiin tutkimussuuntauksiin ja sitä on ehdotettu jopa nousevaksi tieteenalaksi. Tällöin

131. Hagan 2018, s. 239 ja Hagan 2021, s. 13–14. Esimerkiksi Ranskan tietosuojaviranomainen on käyttänyt fiktiivistä ja spekulatiivista muotoilua tietosuojaan liittyvissä tutkimus- ja kehittämishankkeissa. Ks. Arianna Rossi – Régis Chatellier – Stefano Leucci – Rossana Ducato – Estelle Hary, What if data protection embraced foresight and speculative design?, s. 1–19 teoksessa Dan Lockton – Sara Lenzi – Paul Hekkert – Arlene Oak – Juan Sádaba – Peter Lloyd (eds), DRS2022: Bilbao, 25 June – 3 July. Design Research Society 2022.

se olisi luontevimmin luokiteltavissa nousevien soveltavien tieteiden tai suunnittelutieteiden joukkoon.

Uutena tieteidenvälisenä suuntauksena oikeusmuotoiluun liittyy kuitenkin vielä monia epävarmuuksia, joihin emme ole voineet tässä artikkelissa syventyä. Jo oikeusmuotoilun käsite on yksi sellainen. Muotoilun tarkastelu oikeuden kanssa tasavertaisena tieteenalana on ongelmallista, sillä toisin kuin oikeusmuotoilu ei ole yhtä vakiintunut eikä perustu tietyille tieteenalan sisällä yhteisesti jaetuille paradigmoille ja periaatteille.¹³² Muotoilu koostuu pikemminkin useista erilaisista teorioista ja lähestymistavoista, joista jokainen on erikoistunut jonkin tietyn asian, kuten palvelujen, tuotteiden, informaation tai organisaatioiden, muotoiluun. Muotoilun määrittelemättömyys tekee oikeusmuotoilustakin vaikeasti määriteltävän.

Muotoilun soveltaminen oikeudellisissa kontekstissa on myös omalla tavallaan haastava tehtävä. Muotoilun soveltaminen edellyttää paitsi riittävää sensitiivisyyttä oikeuden kompleksisuudelle, oikeuden eri funktioille ja tulkintakysymyksille myös juristeilta kykyä tieteidenväliseen dialogiin ja eri sidosryhmien osallistamiseen oikeudelliseen tutkimus- ja kehittämistyöhön. Tästä syystä voikin olla perusteltua puhua erityisestä oikeusmuotoilun lähestymistavasta, joka on erikoistunut oikeuden järjestelmän käytettävyysongelmien ratkaisemiseen.

Oikeusmuotoilu on vasta kehityksensä alkutaipaleella. On aikaista sanoa, onko siinä aineksia itsenäiseksi tieteenalaksi, vaikka perusteita tällaiselle kehitysuunnalle onkin esitetty. Tarvitaan lisää empiiristä tutkimusta oikeusmuotoilun soveltamisesta, sen vaikutuksista ja tulosten mittaamisesta. Selvää kuitenkin on, että oikeusmuotoilun tieteidenvälisyyttä korostavalle ja ihmislähtöiselle lähestymistavalle on kysyntää. Posthumanistinen aika monimutkaisine ongelmineen ja muuttuvine ihmiskäsityksineen pakottaa myös oikeuden järjestelmän uusiutumaa ja etsimään tehokkaampia keinoja tehtäviensä toteuttamiseksi. Muotoilu voisi olla niistä yksi.

132. Vertailusta Doherty 2021, s. 40.

Towards a more human-centered law by design

NINA TOIVONEN, LL.M., Doctoral Researcher, University of Helsinki – JAANA KOVALAINEN, LL.M., Trained on the Bench, eMBA, Doctoral Researcher, University of Lapland

Legal design is an emerging interdisciplinary approach to solving and preventing legal problems and enabling desirable outcomes using human-centric design. Although legal design has gained increasing interest amongst international legal scholars during the past decade, it has not received much attention as a research topic in Finland. This article introduces legal design by focusing on two perspectives: the theoretical and the applicational.

First, the authors describe how legal design gets theoretical support from established socio-legal research traditions, particularly from the Luhmannian systems view of society, as well as from the proactive law approach and the Access to Justice theory. Legal design shares many of their paradigms, but especially their empirical, complexity-aware and impact-oriented approaches to law. However, legal design develops their instrumental understanding of law further by converting legal abstractions into something visual and tangible, which can be developed by human-centric design. Legal design thus provides a new viewpoint and new empirical methods to modern legal studies to research and develop the impact of law. As a potential emerging discipline that combines both research and development activities, legal design resembles other design sciences that seek to answer the question of how something is improved or created. The authors also describe the design process framework and how it can be used as a method for empirical and interdisciplinary legal research.